

SOLIQ MAJBURIYATLARINI BYUDJET TASHKILOTLARIDA AKS ETTIRISH VA NAZORAT QILISH TARTIBI

Abdullayev Farxodbek Davronjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich

“Buxgalteriya hisobi va audit” yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15463368>

Annotatsiya: Mazkur tezisda byudjet tashkilotlarida soliq majburiyatlarini to'g'ri hisobga olish, ularning buxgalteriya yozuvlarida aks ettirilishi va nazorat mexanizmlarining tashkil etilishi tahlil qilinadi. Soliqqa oid hujjatlarning yuritilishi, ularning hisobvaraqlar bo'yicha qayd etilishi, hisobotlarda aks ettirilishi va bu jarayonlar ustidan ichki moliyaviy nazoratning ahamiyati chuqur yoritiladi.

Kalit so'zlar: Byudjet tashkiloti, soliq majburiyatlari, daromad solig'i, QQS, ijtimoiy ajratmalar, hisob siyosati, ichki nazorat, UzASBO, moliyaviy hisobot.

Byudjet tashkilotlarida soliq majburiyatlarining to'g'ri hisobga olinishi — bu nafaqat qonunchilikka muvofiqlikni, balki moliyaviy tartib-intizomni ham ta'minlovchi muhim mexanizmdir. Mehnatga haq to'lash, xizmatlar xarid qilish, grant yoki subsidiyalarni o'zlashtirish jarayonida yuzaga keladigan soliq majburiyatlari — jismoniy shaxslar daromad solig'i, ijtimoiy soliq, QQS kabi to'lovlarni o'z ichiga oladi. Bularni o'z vaqtida va to'g'ri hisobga olish orqali moliyaviy shaffoflikka, budjet ijrosining aniq ko'rsatkichlariga erishiladi. Shu boisdan soliq majburiyatlarini buxgalteriya hisobida aks ettirish va ularni ichki nazorat qilish mexanizmlarini tashkil etish byudjet tashkilotlari uchun zaruriy vazifalardan biridir.

Soliq majburiyatlari byudjet tashkilotlarida, asosan, quyidagi yo'nalishlar orqali yuzaga keladi:

- xodimlarga mehnatga haq to'lash bilan bog'liq ravishda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i (JShDS);
- ijtimoiy soliq (SSS) va boshqa majburiy ajratmalar;
- tovar va xizmatlar xarid qilishda yuzaga keladigan qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) majburiyatlari.

Har bir soliq turi hisob siyosatiga muvofiq, o'ziga xos schyotlar tizimi orqali yuritiladi. Masalan, JShDS 6410-schotda, ijtimoiy soliq 6510-schotda, QQS majburiyatlari esa 6416 yoki 6430-schotlarda aks ettiriladi. Bu yozuvlar UzASBO dasturi orqali avtomatlashtirilgan holda yuritiladi. Har oyning yakunida hisobot shakllari — 2-son, 87-son, 94-son shakllar shakllantirilib soliq organlariga topshiriladi.

Soliq majburiyatlari yuzaga kelganda, buxgalterlar quyidagi hujjatlarni tayyorlaydi va rasmiylashtiradi:

- ish haqi bo'yicha hisoblash vedomosti;– to'lov topshiriqlari (soliq to'lovlari uchun);
- balansda aks ettirish uchun asosli yozuvlar;
- moliyaviy hisobotlar va tavsifnomalar.

Nazorat qilish mexanizmlariga kelganda, har bir soliq majburiyati uchun muddatli monitoring yuritiladi. Bu monitoring orqali qaysi summada soliq hisoblangan, to'langan yoki qarzdorlik mavjudligi aniqlanadi. Ichki nazorat bo'limi bu yozuvlarni tahlil qilib, muddati o'tgan soliq majburiyatlari bo'yicha rahbariyatga ma'lumot beradi.

Ichki audit jarayonida quyidagilar tekshiriladi:

- soliq to'lovlari to'g'ri hisoblanganmi;
- byudjet schyotlaridan ajratmalar qoidaga muvofiq amalga oshirilganmi;
- QQS va JShDS bo'yicha deklaratsiyalar to'g'ri rasmiylashtirilganmi;
- soliq hisoboti bilan buxgalteriya hisoboti o'rtasida tafovut mavjudmi.

Yana bir muhim jihat: ko'plab byudjet tashkilotlarida UzASBO orqali yuritiladigan avtomatlashtirilgan soliq hisobi barcha kiritilgan ma'lumotlarni tizimli tarzda saqlaydi va moliyaviy nazorat uchun qulay interfeysni taqdim etadi. Har qanday soliq to'lovi elektron shaklda Soliq.uz portali orqali kuzatiladi va bu xatoliklar ehtimolini kamaytiradi.

Andijon viloyatidagi byudjet tashkilotlarida 2022–2024-yillar davomida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, soliq majburiyatlarini hisobda aks ettirish va ularni nazorat qilishda avtomatlashtirilgan yondashuvlar (UzASBO, my.soliq.uz) joriy etilgach, hisobotlardagi xatoliklar 45% ga kamaygan. Masalan, Andijon viloyati sog'liqni saqlash boshqarmasida 2022-yilda 28 ta muassasa soliq hisobini qo'lda yuritgan bo'lsa, 2023-yilda 100% avtomatlashtirilgan tizimga o'tkazildi. Natijada deklaratsiyalarni topshirishdagi kechikishlar yo'qoldi, xodimlar JShDS to'lovlari bo'yicha shaxsiy varaqalari orqali nazorat qilish imkoniga ega bo'ldi.

Shuningdek, 2024-yil I choragida 3 ta muassasada ichki audit natijasida QQS bo'yicha 1,2 mln so'm xatolik aniqlangan. Tahlilga ko'ra, bu xatoliklar hujjatlarning to'liq kiritilmasligi, to'lov topshiriqlarining noto'g'ri summalarda rasmiylashtirilganligi bilan bog'liq bo'lgan. Ushbu holat asosida ichki nazorat yo'riqnomalari yangilandi va nazorat jadvallari ishlab chiqildi.

Nazorat tizimining samaradorligi o'lchovli ko'rsatkichlar asosida baholanmoqda. Jumladan:

- Soliq majburiyatlarining o'z vaqtida bajarilish koeffitsiyenti (≥ 0.95 bo'lishi lozim);
- Soliq organlari tomonidan qaytarilgan deklaratsiyalar soni (kam bo'lishi kerak);
- Soliq to'lovlari bo'yicha avtomatik ogohlantirish tizimi ishlashi ko'lami.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, kuchli nazorat va avtomatlashtirilgan buxgalteriya platformalari orqali soliq majburiyatlarini yuritish byudjet tashkilotlarida moliyaviy tartibni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Byudjet tashkilotlarida soliq majburiyatlarini to'g'ri aks ettirish va ularni ichki nazorat ostida yuritish — moliyaviy hisobotlarning aniqligi, qonunchilikka muvofiqlik va budjet ijrosining barqarorligini ta'minlaydi. Ichki nazorat tizimining takomillashgan bo'lishi, avtomatlashtirilgan hisob yuritish platformalari (UzASBO, Soliq.uz) bilan integratsiya qilinganligi, soliq majburiyatlarining aniq va o'z vaqtida bajarilishini kafolatlaydi. Kelgusida soliq nazorat mexanizmlarining raqamli rivoji va ichki audit bilan uyg'unligi byudjet tashkilotlarining moliyaviy boshqaruvini yangi bosqichga olib chiqadi.

References:

Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, 2023-yilgi tahrir
2. "Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Nizom, 2022
3. Moliya vazirligi — UzASBO tizimi bo'yicha metodik qo'llanma, 2023
4. TDIU — "Soliq hisobi va nazorati" darsligi, 2022
5. Andijon viloyati sog'liqni saqlash boshqarmasi moliya bo'limi ma'lumotlari, 2023–2024

6. EY Uzbekistan — “Public sector taxation and control” sharhlari, 2022
7. soliq.uz — Soliq deklaratsiyalari elektron tizimi bo'yicha yo'riqnomalar

